

ТЕАТР ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ НА КУЛЬТУРНЕ ТА СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядаються теоретичні підходи щодо ролі театрального мистецтва у процесі регуляції соціальних взаємин, удосконаленні міжособистісної взаємодії, що сприяє оптимізації буття соціуму. Особлива увага звернена на соціальні та культурні функції театру, які забезпечують розвиток культури суспільства в цілому, та особистості зокрема.

Ключові слова: театр, мистецтво, культура, виховання, соціальний інститут, соціум.

Кремешная Т. И. ТЕАТР КАК СРЕДСТВО ВЛИЯНИЯ НА КУЛЬТУРНОЕ И СОЦИАЛЬНОЕ СТАНОВЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ

В статье рассматриваются теоретические подходы о роли театрального искусства в процессе регуляции социальных отношений, совершенствовании межличностных взаимодействий, которые способствуют оптимизации общественной жизни. Особое внимание обращено на социальные и культурные функции театра, которые обеспечивают развитие культуры общества в целом, и личности в частности.

Ключевые слова: театр, искусство, культура, воспитание, социальный институт, социум.

Kremeshna T. I. THEATRE AS A MEANS OF IN CULTURAL AND SOCIAL FORMATION OF PERSONALITY

The paper considers theoretical approaches to the role of theater in the regulation of social relationships, improving interpersonal interactions that contribute to optimizing the social life. Particular attention is paid to the social and cultural functions of theater, which provide cultural development of society as a whole and the individual in particular.

Key words: theater, art, culture, education, social institution, society.

Постановка проблеми. Серед важливих проблем, що стоять перед українською педагогікою, на особливу увагу заслуговує посилення зв'язків між культурою й освітою, зростання ролі культурологічної підготовки майбутнього спеціаліста, згідно з якою акцент переноситься з традиційної настанови – засвоєння заданої кількості інформації – на розвиток культури мислення, почуттів, поведінки особистості. Особливо яскраво ці процеси прослідковуються у театральній-художній діяльності, яка вивела на перший план значимість соціальних факторів, обумовивши необхідність перегляду моральних цінностей. Це посилює необхідність дослідження театального мистецтва та його впливу на формування особистості.

Питання про призначення і завдання театру досліджується багатьма фахівцями, як театрознавцями, так і практиками сцени – акторами і режисерами. На їхню думку, завдання полягає у тому, щоб відтворювати і показувати життя людського духу, а призначення – впливати на людську свідомість, тобто декларувати певні духовні цінності, як максимум – добиватися катарсису як вищої ступіні духовного очищення. У вченні про катарсис Аристотель доводив, що людина в процесі сприйняття мистецького твору здатна відновитися для нового життя, змінити на краще свої моральні критерії. В будь-якому випадку, театр як вид мистецтва мав опосередковано, через створювані художні образи впливати на масову свідомість і змінювати її, а значить – і поведінку окремої людини в соціумі.

Театральне мистецтво від початку виникнення використовувалося як ефективний засіб регуляції соціальних процесів, колективних дій, індивідуальної поведінки. Ще стародавні обряди і ритуали як прообраз театру «виконували надзвичайно важливу соціальну функцію – згуртування членів спільноти, консолідацію їхніх зусиль на досягнення певної мети і, що найголовніше, формування відчуття приналежності до Цілого» [9].

Сучасна соціологія театру розглядає його як систему соціально значущих дій, а взаємодію акторів і зали як систему колективної діяльності. У ній не тільки реалізується соціальний контроль, а й відбувається оволодіння

особистістю глядача системою соціальних ролей, соціальним досвідом, що і визначає функцію театру як способу регулювання соціальних процесів та освоєння загальної культури і комунікації [2].

Не зважаючи на те, що сучасна педагогіка розглядає театральне мистецтво як допоміжний засіб впливу на особистість, на формування її естетичних і морально-етичних установок, цій проблемі присвячена ціла низка наукових праць. Так, вплив театального мистецтва на формування духовної культури особистості висвітлено у наукових працях Є. Вахтангова, І. Глікмана, Т. Куришевої, А. Луначарського, В. Немировича-Данченка, К. Станіславського, А. Таїрова, Г. Товстоногова; проблемам морального розвитку дітей засобами театру присвячені праці основоположників лялькового театру в нашій країні – А. Брянцева, Є. Деммені, С. Образцова, і музичного театру для дітей – Н. Сац.

Аналіз літератури доводить, що останнім часом театр привертає увагу як один із засобів досягнення позитивних результатів у процесі реабілітації хворих. Так, Г. Локарева та Н. Стадніченко зазначають, що театральне мистецтво може виконувати деякі арт-терапевтичні функції, а саме:

1. Катарсична (очищення, звільнення від негативного стану);
2. Регулятивна (зняття нервово-психічного напруження, моделювання позитивного психоемоційного стану);
3. Комунікативно-рефлексивна (формування адекватної міжособистісної поведінки) [6].

Отже, виникає потреба більш активного використання театального мистецтва у соціально-виховній практиці, визначення основних підходів до театру як чинника соціального та культурного регулювання, оптимізації соціальних взаємин, удосконалення соціуму.

Мета статті полягає в аналізі та визначенні впливу театального мистецтва на культурне та соціальне становлення особистості.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що одним із засобів формування особистості є мистецтво. Воно разом з іншими суспільними

інститутами і формами включає особистість у систему інтересів і потреб суспільства. Спершу пропонуємо розглянути вплив театрального мистецтва на соціальне становлення особистості. Як відомо, соціальна значимість мистецтва визначається рівнем впливу на систему потреб, цінностей, ціннісних орієнтацій, мотивацій особистості. Так, відомий психолог Л. Виготський відзначав, що мистецтво втягує в коло соціального життя найінтимніші і найособистіші складники нашої істоти. Для цього мистецтво володіє значним арсеналом специфічних засобів, відсутніх в інших формах людської свідомості. Ідеологічні аспекти в художньому творі, будучи органічно вплетеними в тканину живих, зримих художніх образів, впливають на свідомість людини непомітно, як і на розум, почуття, волю. Театральне мистецтво не є виключенням з цього правила. Будучи соціальним інститутом, театр має комплекс культурних норм та норм поведінки, принципів, охоплює певну сукупність людей (глядачів), забезпечуючи відносну стійкість соціальних відносин. Театр як інститут реалізує комплекс базових потреб щодо соціалізації особистості, трансляції соціальних норм і культурних цінностей, соціального досвіду.

Соціальні інститути класифікують на основі різних критеріїв. Найпоширенішою є класифікація за критерієм цілей (змістових завдань) і сферою дії. У такому разі прийнято виокремлювати економічні, політичні, культурні та виховні, соціальні комплекси інститутів:

- економічні (власність, гроші, банки, господарські об'єднання різного типу) – забезпечують виробництво і розподіл суспільного багатства, регулюють грошовий обіг;

- політичні (держава, Верховна Рада, суд, прокуратура) – пов'язані з встановленням, виконанням і підтриманням певної форми політичної влади, збереженням і відтворенням ідеологічних цінностей;

- культурні та виховні (наука, освіта, сім'я, релігія, різні творчі установи) – сприяють засвоєнню і відтворенню культурних, соціальних цінностей, соціалізації індивідів;

- соціальні – організовують добровільні об'єднання, регулюють повсякденну соціальну поведінку людей, міжособистісні стосунки.

Отже, театр є соціальним, і разом з тим культурним інститутом. Але за критерієм способу регулювання поведінки людей у межах інституту є неформальним. На це вказує відсутність чіткої нормативної бази, тобто взаємини у межах театру як соціального інституту не закріплені формально. Театр є результатом творчого волевиявлення громадян. Соціальний контроль у ньому встановлюється за допомогою норм, закріплених у громадській думці, традиціях, звичаях.

Не дивлячись на це, театр продовжує займати важливе місце в житті суспільства та виконує ряд функцій: естетичну, розважальну, комунікативну, соціалізуючу, компенсаторну, ігрову, нормативну тощо. Проте, одна з найважливіших функцій театру – пізнавальна. Завдяки їй здійснюється передача соціального досвіду від одного покоління до іншого, від одних країн і народів до інших.

Не менш важливою є розважальна функція, яка включає орієнтацію на оригінальність постановки, зустріч з улюбленими акторами, яскраве видовище (музика, світло, декорації, костюми). Вказана функція тісно переплітається з комунікативною. Театральні видовища беруть свій початок з народних свят і обрядів, яскравими моментами яких були колективність дійства та активність усіх його учасників. Так, у землеробських святах видовище поєднувалося із дією. Учасники того або іншого обряду були одночасно і дійовими особами. Характерна й інша сторона традиційних фольклорних святкувань: колективність переживання, відчуття, дії. Як бачимо, саме ці традиційні фольклорні риси – потреба в емоційному спілкуванні всіх учасників – є характерними і для сьогоденного театру.

Співпадаючи в деяких аспектах з розважальною, ігрова функція театру здійснює вплив на багато сторін соціальної регуляції. Приймаючи правила гри, глядач відволікається від щоденних життєвих проблем і отримує компенсацію за нереалізовані прагнення у повсякденному житті. Крім того,

гра як розвага виконує важливу функцію зниження рівня психологічної напруги.

Цікаві паралелі між суспільством і театром можна спостерігати у наукових працях відомого американського соціолога Е. Гоффмана, автора теорії «соціальної драматургії». Соціальне життя людей він порівнював з театром і висунув припущення, що існує майже повна аналогія між театральною грою акторів на сцені та взаємодією людей у реальній дійсності, між методами та виражальними засобами, якими користуються і театральні актори, і індивіди як соціальні актори у щоденному житті.

Найвідомішою працею Е. Гоффмана є «Представлення себе у повсякденному житті» (1959), у якій автор стверджує, що кожен соціальний актор завжди прагне керувати суб'єктивними зовнішніми проявами та інформацією про себе, яку він робить доступною іншим людям, намагаючись справити на них позитивне враження [3]. Е. Гоффман також розглянув поняття «чесний» і «цинічний» актор. Перше означає людину, яка не усвідомлює, що грає роль, та ідентифікує себе з роллю, тоді як цинік чітко розуміє, що грає роль, якій не є ідентичним. Але у спектаклі циніка в будь-який момент може статися подія, яка викриє його і заперечить те, що він відкрито подає. Тому щирість акторської дії є необхідною умовою для здобуття поваги від інших та забезпечення себе від різноманітних "викриттів", які заважатимуть власній соціореалізації.

Як бачимо, соціально-регулювальна роль театру полягає у тому, щоб гармонізувати, удосконалювати життя соціуму, утверджувати високі смисли людського буття. Надзвичайно важливою є роль театру для налагодження повноцінного спілкування людей, насамперед дітей та молоді, особливо у наш час, коли спостерігається надмірне занурення юного покоління у світ віртуальних взаємин.

Театр як інститут також виконує виховні та культурні функції, які покликані забезпечувати розвиток культури суспільства в цілому та окремої особистості зокрема, передавати культурні цінності. Ще язичницький обряд у

родовому суспільстві формували відповідні норми етики й моралі, античний театр, завдяки драматургії Есхіла, Софокла, Еврипіда, пропагував ідеї свободи особистості, патріотизму. Комедії Аристофана були спрямовані на критику певних негативних суспільних явищ, що пробуджувало в народі негативне ставлення до владних структур. Комедії Менандра формували норми співжиття людей у сім'ї й соціумі.

Театр часів Римської імперії, зосереджуючи увагу на окремо взятій людині та формуванні її самосвідомості, що знаходило відображення у творах Плавта і Теренція, пропагував девіз “хліба й видовищ!”. Це скерувало розвиток театру на примітивнорозважальний шлях, цим самим стимулюючи прояви низьких інстинктів. Масові містеріальні дійства епохи середньовіччя мали відверто релігійний характер. Вистави в жанрі мораліте пропагували певні морально-етичні норми людського життя, позитивно впливаючи на процес виховання підлітків. Театр епохи Відродження набув широкої популярності завдяки високим зразкам драматургії У. Шекспіра, Ж. Мольєра, які диктували норми поведінки в усіх сферах суспільного життя.

У театрі епохи Класицизму герої п'єс П. Корнеля і Ж. Расіна, демонструючи високі моральні якості героїв, знаходили схвальний відгук у глядацької спільноти. Театр епохи Просвітництва активно відстоював ідею соціальної рівності людей, стверджував матеріалістичні погляди на природу, проголошував нові естетичні норми, відмінні від тих, які були характерні для класицистичного напрямку в мистецтві. Драматурги Ф. Вольтер, Д. Дідро своєю творчістю пропагували просвітницькі ідеї, бажаючи активізувати процес зміни суспільного ладу. Так, видатний французький просвітитель XVIII століття Ф. Вольтер вважав, що людський розум для вдосконалення і очищення моральних вчинків не придумав нічого благороднішого і кориснішого, ніж театральні видовища.

Великого значення театру надавав Микола Гоголь, зазначаючи, що театр – це кафедра, з якої можна дати людям багато добра. Він говорив про театр як про велику школу з глибинним призначенням, яка цілому натовпу, цілій

тисячі народу за один раз дає живий і корисний урок. А. Герцен називав театр вищою інстанцією для вирішення моральних питань.

На просвітницьку роль театру, його здатність облагороджувати смаки, розвивати моральні, патріотичні почуття також вказували І. Франко, Б. Грінченко, М. Вороний, О. Кисіль та інші.

Видатний український історик та соціолог М. Грушевський звертав увагу на значний соціально-регулювальний, соціально-гуртувальний потенціал театральної творчості народу, зазначаючи, що величні обряди були своєрідним, разом з тим – вдалим, засобом народної філософії, водночас – і психотерапії, спрямованої на виховання гуманних почуттів, людинолюбства, потреби жити так, щоб заслужити людську повагу [4]. Учений також зазначав, що участь в обряді-святі дає людині відчуття того, що вона є частиною колективу, а звідси вона набирається впевненості, доброї думки, доброго настрою до своїх співгромадян.

Г. Бояджієв [1] у процесі відносин між театром і реальною дійсністю виділив три фази:

- об'єктивна реальність, зображена в драматичному творі;
- сценічне втілення драматичного твору;
- сценічне життя, сприйняте глядачами.

Тобто реальне життя повертається до своїх витоків уже у вигляді глядацьких вражень, збагачене духовно та естетично. Тотальний вплив театру є можливим, тому що він вбирає в себе всі багатоскладові форми відносин людини із суспільством, з природою, із самою собою. Театр діє силою нетлінності своїх образів, своєю гармонією, своїм моральним впливом. І чим значніша і глибша свідомість людини, тим більш розвинуте в неї художнє чуття, тим більша дія на неї мистецтва, тим виразніше бачить людина суть буття й перспективу майбутнього.

Сучасні дослідники наголошують на вагомій ролі театального мистецтва, його образної системи в актуалізації як у глядачів, так і у виконавців цінностей людського життя і духу. Автори посібника «Краса

педагогічної дії» стверджують: «Якщо врахувати, що театральна дія відбувається у безперервному потоці людського мовлення і живих сценічних рухів, жестів, міміки, якщо взяти до уваги властиву театру безпосередність емоційно-чуттєвого впливу акторської гри, то стане очевидна і цілком зрозуміла та сила ідейно-художнього впливу, якою володіє театр» [4]. Все це доводить можливість широкого використання театральної культури у виховній роботі серед сучасної молоді.

Висновки. Як бачимо, мистецтво – найочевидніший показник пробудження духовної сили людей. Схильність до творчості, бажання насолоджуватися її результатами свідчить про глибокі якісні зміни в інтелектуальній та емоційній сферах свідомості людини, пережитих у давні часи. Мистецькі витвори, що належать представникам давніх культур свідчать про нерозривну єдність між буттям людини та її прагненням до творчості. Велич театру – у його здатності бути грандіозним вмістилищем морального й соціального досвіду людства, у його здатності дати безсмертя людському духу. З раннього дитинства мистецтво входить у людське життя у вигляді пісень, ігор, танців, казок, театральних вистав та сотнями інших шляхів, безперервно поглиблюючи свій вплив, формуючи споконвіку й донині людські душі.

Список використаної літератури

1. Бояджиев Г.Н. От Софокла до Брехта за сорок театральних вечеров / Г.Н. Бояджиев. – М. : Просвещение, 1981. – 336 с.
2. Вопросы социологического изучения театра : сб. научн. трудов. – Л. : ЛГИТМИК им. Черкасова Н.К., 1979. – 180 с.
3. Гофман Э. Представление себя другим в повседневной жизни [Электронный ресурс] / Эрвинг Гофман – Режим доступа : <http://www.socioline.ru/node/426>
4. Грушевський М.С. Історія української культури: у 6 т. 9 кн. / М. С. Грушевський. – К. : Либідь, 1993. – Т. 1. – 392 с.

5. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: Навчальний посібник / І.А. Зязюн, Г.М. Сагач. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
6. Локарєва Г.В., Стадніченко Н.В. Театральне мистецтво як засіб досягнення позитивних результатів у процесі реабілітації хворих: теоретичний та практичний аспекти [Електронний ресурс] / Г. Локарєва, Н. Стадніченко – Режим доступу: <http://www.nbuiv.gov.ua/portal/natural/vznu/ped/2009>.
7. Стадніченко Н. В. Вплив мистецтва театру на культурне та соціальне становлення молоді [Електронний ресурс] / Н. В. Стадніченко - Режим доступу: <http://www.nbuiv.gov.ua/portal/> .
8. Шахрай В. М. Театральне мистецтво як чинник оптимізації взаємодії особистості та соціуму [Електронний ресурс] / В. М. Шахрай - Режим доступу: <http://www.nbuiv.gov.ua/e-journals/NarOsv/2011>.
9. Шульга Р. Соціокультурний вимір художнього життя в Україні / Р. Шульга // Культура. Суспільство. Особистість : навч. посіб. [за ред.Л. Скокової]. – К. : Інститут соціології НАНУ, 2006. – С. 339-361.

Відомості про автора: Кремешна Тетяна Іванівна, доцент кафедри хореографії та музичного інструмента Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Домашня адреса: Черкаська обл. м. Умань, вул. Жовтнева 32, кв. 68. тел. 0683931019, 0935538432. e-mail: kremeshna@yandex.ua.